

TIMEA BOCKOVAC
(Pečuh, Mađarska)

ANA MIKIĆ ČOLIĆ
(Osijek, Hrvatska)

Tvorba pandemijskih neologizama u mađarskom i hrvatskom jeziku

Sažetak: Velike promjene u izvanjezičnom svijetu uvijek iznjedre neologizme. Što su promjene intenzivnije, veći će biti broj novih riječi ili broj novih značenja postojećih riječi. Jezični odgovor na izmijenjene životne uvjete uslijed pandemije koronavirusa jest povećan broj neologizama koji nastaju svakodnevno.

Cilj je ovoga rada analiza pandemijskoga leksika.¹ Hrvatski korpus za ovaj rad prikupljen je u medijskom diskursu, nastalom tijekom pandemije koronavirusa od 2020. do 2022., a mađarski se temelji na građi prvog pandemijskog rječnika izdanog 2020. Naglasak će u analizi biti na tvorbenoj razini. Analizirat će se načini nastanka neologizama: stopljenice – *morona virus, covidiot, capakistan, paketomat, McGužva, kororinya, kovidinka, onlány*; riječi s vezanim leksičkim osnovama – *koronamanija, koronafobija, kupomanija, koronabébi, koronakarantén, koronaparti*; te plodni tvorbeni afiksi – *koronaš, koronašica, koronizacija, koronizirati, turistificirati, covidos, cecíliás, zoomol*.

Ključne riječi: neologizmi, pandemijski leksik, tvorba riječi, stopljenice, vezane leksičke osnove, plodni afiksi

1. Uvod

Komunikacijska funkcija jezika neprestano nameće potrebu za promjenama. One se mogu očitovati u različitim smjerovima, a na svakodnevnoj razini najlakše su uočljive promjene pojava novih riječi te nagli porast čestotnosti postojećih riječi. Kao glavni pokretači (izvan)jezičnih promjena mogu se izdvojiti znanstveno-tehnološke promjene, društveno-ekonomske promjene, rat, promjene u stilu života, oživljavanje religije, nove ideologije, umjetnički i medijski pokreti, kognitivni i ludički impulsi, te, najnovije, epidemije i pandemije. Što su promjene intenzivnije, veći će biti broj novih riječi ili broj novih značenja postojećih riječi. Jezični odgovor na izmijenjene životne uvjete uslijed pandemije koronavirusa jest povećan broj neologizama koji nastaju svakodnevno u

¹ Pod pandemijskim leksikom podrazumijevamo lekseme koji su se pojavili tijekom pandemije i vezani su uz pojmove, pojave i općenito način života u uvjetima pandemije.

svim svjetskim jezicima. Novi jezični fenomeni iziskuju i proširivanje znanstvenoga interesa, stoga se u mađarskoj lingvistici vrlo brzo pojavio termin *virolingvistike*, koji i sam pripada neologizmima. Novotvorenice uvode Béla Istók i Gábor Lőrinc 2020., prikazujući jezične promjene nastale uslijed pandemije i određivši moguća područja daljnjih istraživanja kao što su: tvorba novih riječi i izraza, utjecaj pandemije na formalnu i neformalnu jezičnu komunikaciju (npr. pojava novih komunikacijskih obrata) te na (virtualni) jezični krajolik.

1.1. Ciljevi rada i metodologija

Cilj je ovoga rada analiza pandemijskoga leksika u mađarskom i hrvatskom jeziku. S obzirom na genetske i tipološke razlike između mađarskog i hrvatskog, cilj je analizom ustvrditi postoje li razlike u načinima proširivanja leksika u tim dvama jezicima. U istraživanju je primijenjen *bottom-up* metodološki pristup koji podrazumijeva odabir materijala iz korpusa uz „ručno“ pretraživanje i praćenje vijesti i objava u elektroničkim medijima, odnosno analiza leksičke građe prvog rječnika *koroneologizama* nastalog nakon prvog vala pandemije u srpnju 2020.² Naglasak će u analizi biti na tvorbenoj razini. Analizirat će se načini nastanka neologizama: stopljenice – *morona virus*, *cov-idiot*, *capakistan*, *paketomat*, *McGužva*; riječi s vezanim leksičkim osnovama – *koronamanija*, *koronafobija*, *kupomanija*; te plodni tvorbeni afiksi – *koronaš*, *koronašica*, *koronizacija*, *koronizirati*, *turistificirati*.

2. Tvorba pandemijskih neologizama u mađarskom i hrvatskom jeziku

Korpus tvorbenih neologizama u hrvatskom jeziku sastoji se od 87 novih riječi nastalih tijekom pandemije koronavirusa, a prikupljen je iz elektroničkih medija³. Mađarski korpus čini 400 natuknica među kojima se nalaze i neki ekvivalentni oblici hrvatskim primjerima. Dva korpusa usustavljena su prema tvorbenim načinima koji su aktivirani pri nastanku riječi. U korpusima je tako najviše složenica, a slijede višerječnice te sufiksalne i prefiksalne izvedenice.

² Veszelszki Ágnes: Karanténszótár. Interkulturális Kutatások Kft. Budapest, 2020.

³ Za prikupljanje korpusa nisu korišteni računalno-jezikoslovni alati. Građa je prikupljena „ručno“ s mrežnih portala Indeks, Tportal, 24 sata, Jutamji list, Dnevnik.hr.

Tablica 1. Pandemijski neologizmi u mađarskom i hrvatskom jeziku

NETVORBENA RIJEČ	VIŠERJEČNICE	SLAGANJE			IZVOĐENJE	
		STOPLJENICE	VEZANI LEKSIČKI MORFEM	POSLSUŠOŽENICE	SUFIKSALNE IZVEĐENICE	PREFIKSALNE IZVEĐENICE
koro- na	anti-korona geni	capakistan ceciliás	burekomat	COVID-19 covid-19, Covid-19, COVID-19	capakizam győrfipá- losodás	antikorona korona- ellenes
	covid bolnica kovid kórház	covidiot covidióta	dezomat	covid- putovnica védettsé- gi/oltási igazolvány	karanteni- zacija	antimaski- zam maszk- ellenes maszk- szkeptikus
	forumaš koronaš	dnovinarski	infodemija	Covid-uvjeti pandémiás körülmények	koronaš koronás	antivirusni vírusellenes
	imunitet krda nyájimmu- nitás	koronični (bolesnik) koronás	koronabe- daki	korona- avion	koronašica	asimpto- matski
	inteligencija krda	McGužva	koronaefekt koronaeffekt us	korona- dernek koronaparti	koronizacija megkorona- názódás	bezkovid kovidmentes
	korona brada karanténszak áll	morona (virus)	koronafobija koronafóbia	korona-era korona korszak	koronizir- ranje	protukorona koronátlan
	korona brak koronaválás	Novax Đokovid	koronafora	korona- koridori	koronizirati	
	korona cimerfraj	plandemija	koronakriza koronavál- ság koronavírus- krízis	korona-kriza korona- válság	maskizam maskolás	
	korona dom	Plenkorona	koronalista	korona- migranti	turistificirati	

	korona free (područje) koronamentes	Plenkovid	koronama-nija	korona-pandemija koronavirus-járvány	turisztizacija	
	korona hodači	Toni Cjepinski	koronamjere járványügyi intézkedések	korona-pošast		
	korona izazov Karantén-PárnaKihívás	Zoomor	koronamjese-ci koronakor	korona-režim		
	korona kaos koronakáosz		koronaosje-čaj	kovid-stražnjica karanténháj		
	korona mjeseći		koronapro-fiteri			
	korona posvuduša		koronasa-stanak karantén-értekezlet			
	korona punkt gócpont		koronaskep-ticizam			
	korona svadba		koronastožer operatív törzs			
	korona tenis		koronaškola			
	korona virus koronavirus		koronašo-ping			
	korona zakon koronavirus-törvény		koronaturmir			
	korona zloporaba COVID-19 visszaélések		koronaudar			
			kupomanija			
			megazakon			
			paketomat csomag-automata			

U nastavku će rada biti analizirani pojedini primjeri iz korpusa s obzirom na tvorbeni način.

2.1. Slaganje

U slavenskim jezicima, pa tako i u hrvatskom, većina novih riječi tvori se izvođenjem, odnosno sufiksalsnom tvorbom. Ipak, posljednjih desetak godina primjećuje se u jeziku sve veći broj složenica, i to onih koje nisu bile dijelom tradicionalnih tvorbenih opisa u hrvatskom jeziku. Toj tezi ide u prilog i korpus prikupljen za ovaj rad u kojemu dominiraju složenice koje u svom sastavu imaju vezani leksički morfem te stopljenice.

Mađarski jezik pripada zapadnoj ugrofinskoj jezičnoj skupini uralskih jezika, a kao aglutinativni jezik raspolaže iznimno bogatim fondom afiksalsnih morfema, koje dijelimo na oblikotvorne (fleksijske) i na rječotvorne (derivacijske). Po suvremenim gramatikama tvorbeni su načini izvođenje (sufigiranje glagola, imenskih riječi i glagolskih imenica), slaganje (organsko i neorgansko) te tzv. rjeđi oblici tvorbe. Pri izvođenju derivacijski sufiks može promijeniti vrstu i značenje riječi, dok fleksijski sufiksi raspolažu s gramatičkim značenjem, dakle ne mijenjaju vrstu i sintaktička obilježja riječi. Među sastavnicama neorganskih složenica ne postoje gramatički odnosi, oni su uvjetovani učestalom pojavom istih riječi i to uvijek u istome redosljedju. Među sastavnicama organskih složenica izdvajamo morfološki i sintaktički tip tvorbe (zavisne i nezavisne složenice). Zavisne složenice dijele se na subjektne, objektne, priložne, atributne i na složenice zgusnuta značenja, a nezavisne složenice imaju najmanje dvije ravnopravne osnove. Rjeđi su tvorbeni načini srastanje, skraćivanje, akronimi, tzv. pučka etimologija ili resemantizacija, opće imenice nastale od vlastitih, djelomična duplikacija, reduplikacija, haplologija, kontaminacija i promjena značenja (KESZLER 2000: 38).

Vezani leksički morfemi tvorbeni su elementi klasičnoga podrijetla ili domaći tvorbeni elementi nastali kraćenjem duljih leksema, a koji se u uporabi, u pravilu, ne javljaju kao slobodne osnove (MIKIĆ ČOLIĆ, BOŠNJAK 2020). Uz naziv vezani leksički morfem/osnova, u literaturi se javlja i naziv afiksoid.⁴ Barić (1980: 85) definira vezane leksičke morfeme kao „one značajive nizove koji ne postoje u hrvatskom književnom jeziku izvan složenice, a imaju leksičko značenje“. Sličnu definiciju vezanih leksičkih osnova nudi i Babić (2002: 37) koji ih definira kao osnove „koje ne dolaze kao osnove samostalnih riječi“ nego isključivo u kompozitima. Silić i Pranjković (2005: 153–154) određuju prefiksoid i sufiksoid kao one dijelove riječi koji se pojavljuju ispred, odnosno iza „korijena riječi u različitim riječima s istim značenjem“, a imaju ulogu prefiksa, odnosno sufiksa. Barić (1980: 78) vezane leksičke morfeme parafrazira sinonimnim hrvatskim pridjevom ili konstrukcijom „koji je u vezi s I“ pri čemu I označava imenicu nastalu prijevodom vezanog leksičkog morfema.

⁴ O tome više u Mikić Čolić, Bošnjak (2020).

S 2020. u hrvatskom i mađarskom se jeziku pojavio internacionalizam *koronavirus*, *koronavírus*. Martinetovski protumačeno, zbog visoke frekventnosti u svakodnevnoj komunikaciji uzrokovane izvanjezičnim kontekstom, ta se riječ ubrzo počela rabiti u svom eliptičnom, ekonomičnom obliku – *korona*⁵, *korona*/*korona* (mađ.). Odmah po ulasku u jezik, taj je oblik „ušao“ i u tvorbene procese pa su se na svakodnevnoj razini počele pojavljivati riječi koje su sadržavale tu sastavnicu: *koronakriza*, *koronamjere*, *koronastožer*, *koronašoping*, *koronalista*, *koronafora*, *koronaprofiteri*, *koronaškola*, *koronaefekt*, *koronamjeseci*, *koronaudar*, *koronaturmir*, *koronasastanak*.

Navedeni primjeri mogu se preobličiti, odnosno parafrazirati navedenom konstrukcijom „koji je u vezi s I“ pa je tako, naprimjer, *koronastožer* → ‘stožer u vezi s *koronavirusom*’. Da se oblik *korona* doista može smatrati novim vezanim leksičkim morfemom u hrvatskom jeziku potvrđuju i ova njegova obilježja:

- vrlo plodna tvorba
- internacionalizmi (univerzalni su)
- značenje im je jasno utvrđeno te ga govornici moraju naučiti
- nove riječi koje u svom sastavu imaju vezani leksički morfem tvore se analoški
- jednostavno se povezuju u veće jedinice, odnosno riječi (MIKIĆ ČOLIĆ, BOŠNJAK 2020).

Za razliku od hrvatskog jezika u mađarskom novi leksički morfem *korona* ima svoj homonimni oblik imenice s primarnim značenjem ‘kruna’ koja daje produktivan korijen sufiksalsnoj tvorbi npr. *koronás* (‘okrunjen’), *koronázás* (‘okrunjenje’), a nerijetko je prva sastavnica složenica npr. *koronaékszer* (‘kraljevski dragulji’), *koronaherceg* (‘prijestolonasljednik’) ili je „glava“ složenica npr. *hajkorona* (‘bujna kosa’) ili *lombkorona* (‘krošnja drveća’). U frazeološkim jedinicama riječ se udomaćila u idiomu „a férfi a teremtés **koronája**“, tj. ‘muškarac je kruna postanka (svijeta)’. Uslijed pojave bolesti međutim otvorilo se potpuno novo semantičko polje imenice *korona* koja će prevladati nad primarnim značenjem i dovesti riječ u poziciju osnove novonastalih složenica: npr. *koronababa* (‘dijete korone’), *koronahelyzet* (‘stanje u koroni’), *koronakáosz* (‘kaos za vrijeme korone’), *koronakor* (‘doba korone’), *koronakór* (‘pošašt korone’), *koronapló* (‘dnevnik korone’), *koronavilág* (‘svijet korone’).

Za složenice s vezanim leksičkim morfemima, zbog njihove specifične naravi, ne može se uspostaviti uobičajeni tvorbeni uzorak. One se tvore samo po analoškom uzorku pa ih se naziva i *analoškim složenicama* (BARIĆ 1980: 28). Dakle, motivira ih složenica iste tvorbene strukture, također analoška složenica,

⁵ Blagus Bartolec (2020: 31) povezuje taj oblik s manje formalnim kontekstima te ističe da se u službenoj komunikaciji koja zahtijeva upotrebu standardnoga jezika preporučuje standardnojezični oblik *koronavirus*.

te se na taj način povećava broj složenica s istim elementom. Analizirajući korpus nailazimo na još jednu rubnu tvorbenu kategoriju – stopljenice ili *blendove*. To su riječi koje nastaju stapanjem najmanje dviju riječi i to na način da se stapaju dijelovi polazišnih riječi ili se uzimaju cijele riječi pri čemu dolazi do glasovnog preklapanja. Prema strukturi, stopljenice se mogu podijeliti u tri tipa: a) stopljenice nastale od prvog dijela prve i drugog dijela druge riječi (karantén + téboly > karanté**boldy**, tj. ‘nervoza uvjetovana karantenom’), b) stopljenice nastale uključivanjem jedne ili obiju riječi u cijelosti u novu riječ pri čemu može doći do glasovnog preklapanja (covid + idiot > covidiot, **karantén** + **torna** > karantorna, tj. ‘tjelovježba u karanteni’) i c) stopljenice u kojima je dio jedne riječi umetnut u drugu riječ koja ostaje netaknuta kao što je to slučaj u primjerima *dnovinarski*, *koroneologizmus* (MIKIĆ ČOLIĆ 2015b). Unatoč purističkim nastojanjima i tomu da se anglizam *lockdown* u trenutku pojave zamijeni domaćom alternativom *lezárás*, ipak nailazimo na primjere poput **lock+stalgia** > *lockstalgia*, tj. ‘nostalgčno sjećanje na vrijeme lockdowna’, **locdown + cocktail** > *locktail* u značenju ‘koktel pripremljen za vrijeme karantene’. Spajanje mađarske i engleske riječi vidimo u primjeru **otthon + on** > otthON, tj. ‘biti kod kuće *online* i stalno dostupan’, dok u izrazu **para+karantén** > parantén prvi dio odnosi se na naziv straha u slengu, a potpuno značenje aludira na zastrašujući osjećaj samoće u izolaciji. U kontekstu usporedbe stopljeničkih dijelova i vezanih leksičkih morfema posebno će nas zanimati prvi i drugi strukturni tip. Naime, u oba slučaja riječ je o tvorbenim jedinicama na rubu leksičke samostalnosti koje se (još uvijek) moraju spajati s drugim tvorbenim jedinicama kako bi tvorile samostalnu riječ. Tvorba (od) stopljenica je analoška što znači da se analogijom prema jednoj riječi stvaraju i druge pri čemu jedan dio stopljenice prenosi svoja semantička obilježja u svaku novu riječ što se može uočiti na primjeru stopljenice *bankomat* po uzoru na koju su nastale riječi *vicomat*, *platomat*, *parkomat*, *kovinomat*, *dezomat* koje više ne možemo smatrati stopljenicama. Dijelove riječi koji su se „osamostalili“ iz stopljenice, kao što su *-mat* iz *bankomat* ili *-holičar* u riječi *radoholičar* (pa analogijom nastaje npr. *čokoholičar*) Souillé-Rigaut (2010: 18–19) naziva *fraktoleksemima* te utvrđuje da za razliku od dijelova stopljenice koji zadržavaju sve semantičke komponente izvornog leksema, fraktoleksemi zadržavaju samo jednu njegovu semantičku komponentu. Dakle, mogli bismo ustvrditi da su stopljenice potencijalni izvori prvo fraktoleksema koji se mogu smatrati prijelaznim stupnjem do vezanog leksičkog morfema, a sve tri kategorije povezuje analoška tvorba s pomoću tvorbenih elemenata koji imaju fiksirano značenje koje govornici moraju naučiti (prema MIKIĆ ČOLIĆ, BOŠNJAK 2020).

Osim analoški, stopljenice iz korpusa nastale su uključivanjem jedne ili obiju riječi u cijelosti u novu riječ pri čemu dolazi do glasovnog preklapanja – *covidiot*, *Plenkorona*, *Plenkovid*, *dnovinarski*, *koronični*⁶ (bolesnik). U izrazu

⁶ Aluzija na *kronični bolesnik*.

maradjotthonka prepoznajemo imenicu *otthonka* ('kućni ogrtač') koja je nastala sufigiranjem korijena *otthon* ('dom', 'kod kuće') i poznati slogan *Maradjotthon!* ('Ostani doma/kod kuće!'). Uključivanjem dvije samostalne riječi ta stopljenica dobiva značenje 'ostati doma u kućnom ogrtaču'. Drugi je primjer složenica *karantény* u kojoj se aludira na dnevnu informativnu emisiju pod naslovom *Tények* ('činjenice'), ali i na naslov vrlo uspješne *stand-up* emisije u kojoj su komičari imali svaki dan uživo prijenose iz svojih domova u stilu središnjeg Dnevnika. *Karantén* upućuje na zabranu putovanja u inozemstvo i određuje novu lokaciju ljetovanja umjesto Athene Karanténu. Stapanjem nastaju i višeznačne riječi među kojima je najpopularnija imenica *karantini*: 1. alkoholno piće na bazi martinija koje se pije u karanteni; 2. navodno je karantena pozitivno utjecala na natalitet, dakle za 10 – 12 godina pojavit će se u društvu adolescenti (u mađ. *tini*) začeti za vrijeme karantene; 3. osobe koje svoju adolescentsku dob proživljavaju za vrijeme karantene.

Dakle, u hrvatskom korpusu su najbrojniji, a i u mađarskom visoko zastupljeni primjeri s glasovnim preklapanjima koji se ujedno mogu protumačiti i kao „okidač“ za stapanje dviju riječi. Riječ je najčešće o prigodnim ludičkim novotvorbama u novinskom i marketinškom, te u razgovornom jeziku. Budući da u stopljenicama uvijek ili gotovo uvijek dolazi do rezanja fonološkog materijala jedne ili objiju riječi čime se izraz skraćuje i čini semantički učinkovitijim, često se upravo jezična ekonomija navodi kao prvi poticaj za njihov nastanak. Ipak, za većinu se stopljenica iz korpusa ne može reći da u potpunosti doprinose ekonomičnosti izraza jer zahtijevaju dodatne napore za njihovu interpretaciju – bar u početku, dok govornici ne postanu svjesni njezina sastava i značenja koje se dobiva kombinacijom sastavnica. Čini se da se razlog nastanka stopljenica prikladnije može objasniti s pragmatičkog stajališta (LEHRER 2003). Promotri li se registar u kojemu se stopljenice iz korpusa najčešće javljaju – novinski i razgovorni stil – kao razlog njihova nastanka nameće se ilokutorna snaga, odnosno učinak koji govornik želi postići na sugovornika te tako privući njegovu pozornost. Opisanim se razlozima može protumačiti nastanak stopljenica u ovim primjerima:

(1) **ZOOMOR**: *Zašto nas hit aplikacija za video chat toliko iscrpljuje*⁷ / *A pénzbüntetés a karancia*. ('Novčana kazna je jamstvo karantene.')

(2) *Društvene mreže prepune su sprdnji na račun „doktora Tonija Cjepinskog“* / *Nagyon ceciliásan fogalmaz*. ('Izražava se jako cecilijanski.')

(3) *Društvene mreže pune šala o Đokoviću: „Novax Đokovid“* / *Mit csinálunk? Hát gyórfipálódunk*. ('Što radimo? Ostajemo kod kuće i ne idemo nikamo.')

⁷ Svi primjeri preuzeti su 12. kolovoza 2020. s mrežnih stranica Index, 24 sata, Jutarnji, Tportal i Faktograf. Zbog ekonomičnosti ne navodimo poveznice.

(4) **Plandemija**: Najuspješnija teorija zavjere o Covidu-19 pada već na „planu“ / *A Fehér Ház szerint oké kung-flunak hívni a koronavírúst.* (‘Prema Bijeloj kući u redu je nazvati koronavirus kung-flu.’)

U prvom primjeru stopljenica je nastala od engleske riječi *zoom* (riječ je o istoimenoj aplikaciji) te hrvatske riječi *umor*, a kao mjesto stapanja iskorišteno je glasovno preklapanje (*zoomor*). U mađarskom primjeru stopljenica je nastala od riječi *karantén* + *garancia* (karantena + garancija) u značenju kako karantena jamči da će ljudi ostati kod kuće. U drugim dvama primjerima kao dijelovi stopljenica vješto su iskorišteni onimi čime se aludira na javni angažman poznatih osoba vezan uz protivljenje cijepljenju. I u tim su tvorbama glasovna preklapanja poslužila kao mjesta stapanja. U Mađarskoj su upute stožera građanima prenosili i zastupali Cecília Müller, voditeljica Nacionalnog centra za javno zdravstvo, i Pál Győrffy, glasnogovornik Državne hitne medicinske službe. Zbog učestalosti njihova medijskog nastupa, ubrzo su im se vlastita imena poopćila i poprimila glagolska ili pridjevska značenja npr. *cecíliás* ili *elgyőrfipalisodott* oznaka je za osobu koja se ponaša kao Cecília Müller ili Győrffy Pál, a kada netko *győrfipálik* tada se vrlo disciplinirano pridržava svih važećih mjera.

U posljednjem četvrtom primjeru stopljenicom *plandemija* teoretičari zavjere tumače plansko širenje pandemije, a mađarski primjer *kung-flu* povezuje podrijetlo virusa (Kina) sa simptomima gripe (*influenza*). Svi su navedeni hrvatski primjeri naslovi preuzeti s hrvatskih mrežnih portala, a mađarski iz medijskih natpisa čime se potvrđuje teza da su stopljenice izvrstan jezični materijal za privlačenje čitateljske pozornosti.

Jezična igra, ponovno u novinskom stilu, u naslovu, dolazi do izražaja i u sljedećem primjeru:

(5) *Kakva McGužva! Kolone auta u redu za McDonalds u Rijeci. / Este zoom-kocsma a haverokkal!* (‘Navečer se vidimo u zoom-krčmi s ekipom.’)

Zatvoreni kafići i restorani tijekom epidemije uzrokovali su velike gužve u *drive-in* restoranima kojima je rad bio dopušten, odnosno odredili okvire virtualnim druženjima. Osim s jezičnog, odnosno tvorbenog stajališta, takvi primjeri imaju i dokumentarnu vrijednost jer ekonomično i slikovito opisuju fenomene u društvu koji su bili rezultat specifičnih okolnosti.

Da tvorba novih riječi nekog jezika nije privilegija, nego mogućnost koju imaju svi govornici pokazuje i sljedeći primjer *koronafore* – jezične igre koja je kružila društvenim mrežama:

(6) *Je li Covidio more?/ Anyukatársaim, hogy bírjátok a karantanya-létet?* (‘Mame, kako podnostite sudbinu karantenske majke?’)

Prva stopljenica iz primjera (6) pojavila se u vrijeme kad se intenzivno počelo razgovarati o turističkoj sezoni koja je tijekom proljeća 2020., zbog koronavirusa, bila vrlo upitna. Drugi je primjer za tu vrstu stopljenice u mađarskom **KaranTanya**, u značenju izolirani salaš, a od skraćenog oblika *karantén* (‘ka-

rantena') + ubačenog šumnika -T + imenice *anya* ('majka'), aludirajući na izazov pred kojim su se našle mame sa svojom djecom tijekom izolacija.

Velik broj neologizama ukazuje na gospodarske i društvene promjene nastale uslijed koronakrize. Izdvajamo polusloženice nastale analogijom prema riječima s polusloženičkim dijelom e-, poput riječi e-mail, npr. *e-sörözés* ('e-ispijanja piva') ili *e-locsolás* ('e-polijevanje') pod kojim se misli na zabranu narodnog običaja „polijevanja“ djevojaka na uskrсни ponedjeljak, odnosno *eszociális viselkedés* ('e-socijalno ponašanje'). Dokazi su jezične inovacije i riječi kojima se opisuje najveći novitet pandemije, rad od kuće i to s engleskom inačicom *home office*, koji će se ubrzo početi bilježiti mađarskom grafijom kao *homofisz*, a i konjugirati npr. *homofizik* ('radi od kuće'), odnosno uslijed promjene granice slogova poslužiti kao izvor humora i nastaviti evoluciju čovjeka od *homo erectusa*, preko *homo sapiensa* do *homo fisza*. Za vrijeme pandemije procvatila je i kultura grafitija, jezične šale često se odnose na službena tijela, pogotovo na stožer – *operatív törzs* – koji se ubrzo preimenovala u *aperitif törzs*, a ismijavaju se i neke odredbe i zaštitne mjere, pa tako i u prvom valu pandemije uvedena ograničenja koja su nametnula da između 9.00 i 11. 00 sati trgovine smiju posjetiti isključivo osobe starije od 65 godina. Tu pojavu bilježe pejorativni izrazi *banyatám*, tj. određeno vrijeme (*time*) kupovine za babe (*banya*) i *nyuggersáv* – 'vremenska zona za umirovljenike' (*nyugdijas* – 'umirovljenik' + *sáv* – 'zona', 'traka').

2.2. Izvođenje

U hrvatskom korpusu dominiraju sufiksalsne izvedenice, a plodni su sufiksi *-aš*, *-ica*, *-izacija* te glagolski sufiks *-irati*.

Sufiksom *-aš* u hrvatskom jeziku tvore se imenice od imeničkih, glagolskih, pridjevskih, brojevnih i priložnih osnova, dok se u mađarskom njime služimo za tvorbu imenica i pridjeva od imeničkih osnova (*-ás/-és/-ös*). U hrvatskom jeziku najplodniji je u tvorbi imenica, u mađarskom u tvorbi pridjeva. U korpusu imenica na *-aš* – *koronaš* – označava 'nositelja osobine'. Naime, toj značenjskoj skupini pripadaju imenice koje označuju bolesnike: *plućaš*, *čiraš*, *prostataš*, *infarktaš* te se imenica *koronaš* uklapa i tvorbeno i značenjski u tu kategoriju. Sufiks *-aš* posljednjih se godina navodi kao jedan od najplodnijih u hrvatskom jeziku (MIKIĆ ČOLIĆ, GLUŠAC 2020). Naime, označavajući ljude kao *koronaše* (*koronások*), *forumашe* (*fórumosok*)... zapravo ih se smješta u različite društvene skupine pri čemu se odražava čovjekova imanentna težnja da svijet oko sebe, pa tako i ljude, kategorizira, odnosno ukalupljuje u određene obrasce. U mađarskom među malobrojnim primjerima sa sufiksom *-ás* bilježimo primjere *cecíliás* ('cecilijanski'), *önizolálás* ('samoizolacija'), *videóivás* ('virtualno opijanje').

Sufiksom *-(iz)acija* izvedene su u korpusu tri imenice načinjene isključivo od imeničkih osnova – *koronizacija*, *karantenzacija*, *turistizacija*. Riječ je o sufiksu koji se u hrvatskom jeziku širi pod utjecajem engleskog jezika u kojemu

je vrlo plodan, a njegovo prvotno dodavanje gotovo isključivo na osnove stranoga podrijetla sada sve više ustupa mjesto tvorbama s udomaćenim ili domaćim osnovama (*hadezeizacija*).

Sufiks *-ira(ti)* hibrid je sastavljen od njemačkog sufiksa *-ier* (koji je prilagođen u *-ir*) te domaćeg sufiksa *-a(ti)*. Iako se uporaba glagola na *-ira(ti)* često povezivala s tehničkim jezikom znanosti, trgovine i obrta te gotovo isključivo samo kada je bilo riječi o stranim osnovama (JERNEJ 1959: 31–33), najnoviji primjeri pokazuju da se uporaba glagola načinjenih tim sufiksom proširila u svim funkcionalnim stilovima te da se njime tvore glagoli i od stranih i od domaćih/udomaćenih osnova (MIKIĆ ČOLIĆ 2015a). U korpusu su tim sufiksom izvedena dva glagola: *koronizirati* i *turistificirati*. Sličnoga značenja je denominalni sufiks za tvorbu glagola *-l* u primjeru *zoomol* ('zoomirati') koji se dodaje imenskoj osnovi sa spojnim vokalom (*-o*), a tipičan je kod tvorbe glagola od stranih imenica npr. *faxol* ('faksira'), *printel* ('printa'), *raftingol* ('ide na rafting', '*raftingira*'). Pojavljuje se i sufiks *-odik* koji ukazuje na proces kada vršitelj radnje poprima osobinu izrečenu pridjevom npr. **elka**-*ranténosodik* ('postaje takav kakav treba biti za vrijeme karantene'). Svega jedan primjer zabilježen je sa sufiksom *-ka* za tvorbu deminutiva, a to je imenica *koronka*.

2.3. Semantička tvorba i posuđivanje

Osim domaćih novih riječi koje su rezultat tvorbene kreativnosti, odnosno propitivanja vlastitih izražajnih mogućnosti, neološku građu u oba jezika čine i semantički neologizmi, odnosno neosemantizmi ili novoznačnice (SAMARDŽIJA 2002). Novi se sadržaji često pridodaju već postojećim leksičkim jedinicama povećavajući na taj način broj značenja (MUHVIĆ-DIMANOVSKI 2005). Bitno je naglasiti da promjena značenja, odnosno promjena koncepta vezanih uz riječ ne utječe na njezin glasovni oblik, dakle on ostaje nepromijenjen. Dodajući novo značenje postojećim leksičkim jedinicama, jezik čuva samosvojnost na planu izraza, a značenjski se obogaćuje. Semantičkim neologizmima u pandemijskom leksiku mogu se smatrati primjeri kao što su: *izolacija* – 'izdvajanje zaraženih bolesnika iz okoline i boravak u izdvojenome bolničkom prostoru radi sprečavanja širenja zaraze', *maškare* – 'ljudi koji nose maske kako bi se zaštitili od koronavirusa', *pobrisati* – 'uzeti bris', *prva crta obrane* – 'liječnici, medicinske sestre i ostalo medicinsko osoblje koje štiti i liječi pučanstvo od bolesti COVID-19'.⁸ U mađarskom jeziku postoji leksem *izoláció* ('izolacija'), ali se njegova uporaba nije udomaćila u kontekstu pandemije, nego se dosljedno koristi riječ *karantén* ('karantena') koja se pokazala i najproduktivnijom osnovom složenica. U rječ-

⁸ Sva su značenja navedena prema *Pojmovniku koronavirusa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (<https://jezik.hr/koronavirus>).

niku pod leksemom *corona* nalazimo 21, pod *koronom* ('korona') 43, dok pod *karantenom* (*karantén*) čak 80 natuknica.

Osim formalnom i semantičkom tvorbom, leksik se proširuje i jezičnim posuđivanjem, a među stranim riječima pandemijskoga leksika pronalazimo: *drive-in* testiranje (*autós koronavírus-tesztelés*), *fake news* (*álhír*), *corona free* (*koronamentes*), *lock down* (*lezárás*), *open-air* kafić (*szabadtéri kávézó*), *corona-party* (*koronaparti*). Prethodni primjeri nisu tipični u mađarskom, ali se javljaju: *corona cop* ('policajac'), *coronacation* stoljenica *corona* + *vacation* u značenju 'provođenje odmora kod kuće', *coronaspeck*; *corona* (engl.) + *Speck* (njem.) i popularna mađarska inačica izraza *karanténháj* ('salo koje se nakupilo za vrijeme karantene'), odnosno *coronnials* koji se odnosi na djecu začetu za vrijeme korone.

S obzirom na broj pronađenih primjera i njihovu klasifikaciju, može se ustvrditi da se pandemijski leksik u hrvatskom jeziku tvorio formalnom tvorbom, odnosno oslanjanjem na vlastite tvorbene mogućnosti dok su primjeri semantičkih neologizama i posuđenica ograničeni. S druge strane, u mađarskom se pronalazi velik broj složenica i posuđenica iz engleskog jezika koje su se u kratkom roku prilagodile mađarskoj ortoepskoj i ortografskoj normi.

4. Zaključno

Značajne promjene u izvanjezičnom svijetu, pogotovo ako su globalne, uzrokuju u jeziku nastanak novih riječi. Pandemijska bolest uzrokovana koronavirusom prouzročila je hiperprodukciju neologizama kojima se opisuje pandemijska izvanjezična stvarnost – *koronamjere*, *koronastožer*, *koronaosječaj*, *koronabedaki*, *kupomanija*, *infodemija*, *korona-migranti*, *korona-era*, *korona tenis*, *covid-teszt*, *házi karantén*, *homofisz*... Odgovor jezika na novonastale okolnosti, razvidno je iz navedenih primjera, bile su složenice, polusloženice i višerječnice tvorene najčešće sastavnicom *korona* u hrvatskom, odnosno *karantén* ('karantena') u mađarskom. Cilj je ovoga rada bio ponajprije dokumentirati dio pandemijskoga leksika, a potom ga i tvorbeno opisati. Analiza je u ovome radu pokazala da među pandemijskim neologizmima i u hrvatskom i u mađarskom jeziku dominiraju složenice i to one nastale slaganjem vezanih leksičkih morfema (analizom je utvrđeno da se i oblik *korona* svojim obilježjima može smatrati vezanim leksičkim morfemom) te stoljenice kojima je primarni cilj privlačenje čitateljske, odnosno sugovornikove pozornosti. Izvođenjem je, s druge strane, nastalo značajno manje pandemijskih neologizama, ali su pri nastanku hrvatskih izvedenica, konkretno sufiksanih, upotrijebljeni plodni sufiksi *-aš*, *-izacija* i *-irati*, a kod mađarskih sufiksi *-ás*, *-ka*, *-l* i *-odik*.

Po tradicionalnom pristupu neologizmi se u mađarskom jeziku dijele na pojmovne, značenjske i formalne. Pojmovnima se imenuju nove pojave, praktične su svrhe te nakon izvjesnog vremena postaju dio temeljnog leksika. Značenjski pretpostavljaju da je došlo do promjene primarnog značenja riječi, a formalni ili gramatički neologizmi mijenjaju se po obliku, najčešće se skraćuju.

Suvremene gramatike neologizme određuju po cilju i po načinu nastanka, prema cilju razlikuju potrebne i stilističke neologizme, i u tu skupinu uvrštavaju trenutačne, individualne novotvorenice, tj. okazionalizme. Načini tvorbe jesu slaganje, izvođenje, oduzimanje, spajanje, stopljenje, akronimi, skraćivanje, proširivanje, preuzimanje stranih riječi i sintagme na razini leksema (MINYA 2003: 15). Među analiziranim mađarskim pandemijskim neologizmima svaki se navedeni tvorbeni način može oprimirati, međutim najzastupljenije je slaganje, nakon toga spajanje i preuzimanje stranih riječi, a tek onda izvođenje, koje se inače zbog aglutinativne naravi jezika smatra temeljnim načinom tvorbe.

Budući da je leksik analiziran u ovome radu vezan uz trenutačne izvanjezične okolnosti, bit će zanimljivo analizirati stupanj efemernosti pandemijskih neologizama te hoće li te riječi, koje će vjerojatno brzo i nestati iz aktivnoga leksika, ostaviti tvorbeni „trag“ u promatranim jezicima u obliku novih tvorbenih modela i praksi.

Literatura

- BABIĆ 2002 = BABIĆ S. Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku. Zagreb, 2002.
- BARIĆ 1980 = BARIĆ E. Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe. Zagreb, 1980.
- BLAGUS BARTOLEC 2020. = BLAGUS BARTOLEC G. Jezik u doba korone // Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika, 2020 No 7/2. 30–32.
- ISTÓK, LŐRINCZ 2020 = ISTÓK B. – LŐRINCZ G. A virolingvisztika részterületei // Simon Szabolcs (ed.): 12th International Conference of J. Selye University. Language and Literacy Section. Conference Proceedings. J. Selye University. Komárno. 83–92. DOI: [10.36007/3761.2020.83](https://doi.org/10.36007/3761.2020.83)
- JERNEJ 1959 = JERNEJ J. Glagoli na -irati u XVII. i XVIII. stoljeću // Filologija, 1959. No 2. 31–40.
- LEHRER 2003 = LEHRER A. Understanding trendy neologisms // Rivista di Linguistica, 2003. No 15/2. 371–384.
- KESZLER 2000 = KESZLER B. Magyar grammatika. Budapest, 2000.
- MIKIĆ ČOLIĆ 2015a = MIKIĆ ČOLIĆ A. Tvorba glagolskih neologizama i uklapanje u jezični sustav // Fluminensia, 2015. No 27/1. 87–103.
- MIKIĆ ČOLIĆ 2015b = MIKIĆ ČOLIĆ A. Word formation of blends // Mostariensia, 2015. No 19/2. 21–36.
- MIKIĆ ČOLIĆ, BOŠNJAK 2020 = MIKIĆ ČOLIĆ A., BOŠNJAK M. Vezani leksički morfemi – od norme do uporabe // Od norme do uporabe 2, ur. Maja Glušac. Osijek – Zagreb. 297–325.
- MIKIĆ ČOLIĆ, GLUŠAC 2020 = MIKIĆ ČOLIĆ A., GLUŠAC M. Polisemija sufiksa u hrvatskom jeziku // Značenje u jeziku – od individualnoga do kolektivnoga, ur. Mihaela Matešić i Blaženka Martinović. Zagreb. 3–17. DOI: [10.19195/0137-1150.170.12](https://doi.org/10.19195/0137-1150.170.12)

- MINYA 2003=MINYA K. Mai magyar nyelvújítás: Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig. Budapest, 2005.
- MUHVIC-DIMANOVSKI 2005 = MUHVIC-DIMANOVSKI V. Neologizmi – problemi teorije i primjene. Zagreb, 2005.
- PENAVIN 1986 = PENAVIN O. Nyelvjárás és köznyelv. Novi Sad, 1986.
- SAMARDŽIJA 2002 = SAMARDŽIJA M. Nekoć i nedavno: odabrane teme iz leksikografije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika. Rijeka, 2002.
- SILIĆ, PRANJKOVIĆ 2005 = SILIĆ J., PRANJKOVIĆ I. Gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb, 2005.
- SOUILLE-RIGAUT 2010 = SOUILLE-RIGAUT C. A Semantic Account of Quasi-Lexemes in Modern English. Doktorski rad u rukopisu. Kansas, 2010.
- VESZELSZKI 2020. = VESZELSZKI Á. Karanténszótár. Interkulturális Kutatások Kft. Budapest, 2020.

Pandemic-related neologism formation. Great changes in the extralinguistic world have always spawned neologisms. The more intense the changes, the greater the number of new words or the number of new senses of existing words. A linguistic response to the changes in our lives caused by the coronavirus pandemic is an increased number of neologisms, which are being created on a daily basis.

The aim of this paper is to analyse the pandemic-related lexicon. The corpus has been collected from the media discourse. The analysis focuses on the word-formation level, i.e. the ways neologisms are formed: portmanteaus: *morona virus*, *cov-idiot*, *capakistan* (from Capak, the Croatian epidemiologist, and the suffix *-istan* as in Pakistan), *paketomat* (*paket* = package, parcel + *automat* = automatic machine, e.g. ATM), *McGužva* (Mc as in McDonald's + *gužva* = rush, crowd) – words with bound lexical bases: *koronamanija* (coronamania), *koronafobija* (coronafobia), *kupomanija* (*kupovati* = to buy + *manija* = mania) – and productive word-formation affixes: *koronaš* (\approx coronaman), *koronašica* (\approx coronawoman), *koronizacija* (coronisation⁹), *koronizirati* (to coronise), *turistificirati* (to touristify). In addition to the word-formation level, the paper analyses the normative level, specifically, the orthographic level, i.e. problems related to irregularities in writing of the new words: *korona virus* / *koronavirus* / *koronavirus*.

Keywords: neologisms, pandemic-related lexicon, word formation, portmanteaus, bound lexical bases, productive affixes

⁹ Ovaj je oblik doslovni prijevod hrvatske riječi *koronizacija* te kao takav ne mora nužno postojati u engleskom jeziku.